

ENNO TAMMER
ILON WIKLAND
Ett konstnärsliv

Stockholm: Rabén & Sjögren, 2020
(280 s.)

Ilon Wikland är känd och älskad bland både barn och vuxna för att ha skapat bilderna till många av Astrid Lindgrens berättelser. I senare bilderböcker har Ilon Wikland skildrat sin uppväxt ”i det gula huset vid kyrkan” i den gamla estniska kurorten Haapsalu och sin flykt till Sverige under andra världskriget. Inte förrän i samband med Sovjetunionens fall återvände hon till sin barndoms Estland. Efter att hon donerat sina många illustrationer dit, invigdes 2009 ett sagoland i Haapsalu som särskilt ägnats Ilon Wiklands konst: *Iloni imedemaa* (Ilons sagoland). Utifrån hennes välkända förlagor har här hela miljöer byggts upp, där barnen kan känna igen sig och leka. Ett konstnärskap som vi länge trodde var svenskt har på så vis hittat hem i Estland, och det är såående att förebilderna till de många sneda stugor, bärbuskar, bersåer, trivsamt stökiga kök och lekande barn som Wikland avbildat återfinns på båda sidor om Östersjön.

I och med att Ilons sagoland öppnades i Haapsalu publicerades också en och annan bok som återger något av hennes livshistoria eller delar av hennes konstnärskap utifrån utställningens rika material. Ett exempel är *Ilon Wiklandi maailm* (Ilon Wiklands värld), som journalisten och författaren Enno Tammer sammanställde redan 2007. Tio år senare följde ännu en bok på estniska som bygger på Tammers intervjuer med Ilon Wikland. Kanske är det med tanke på Ilon Wiklands 90-årsdag som den just i år getts ut i svensk översättning av Maarja Talgre under titeln *Ilon Wikland. Ett konstnärsliv*. Med tanke på att det biografiska materialet aldrig tidigare presenterats samlat utan endast återfinns i de många reportage och intervjuer där

Wikland under 1990-talet berättade om sin estniska bakgrund, är boken väl värd att uppmärksamma.

Det har blivit en tjock bok i läsvänligt format med stor stil och många bilder i svartvitt och färg – här återfinns både fotografier, som ofta verkar hämtade ur familjealbumet, och Ilon Wiklands illustrationer ur barnböcker. Bilder är också vad stora delar av texten kallas. Eftersom Ilon Wikland berättat att hon minns sitt liv i bilder har Tammer valt att bygga upp bokens struktur kring "textbilder", det vill säga bilder ur Ilons liv ritade "med ordens hjälp" (8), som han uttrycker det. Inte bara bokens föremål, konstnären, utan också dess författare litar på så vis till bilder: "Jag var tvungen att rita den här historiska och en aning monumental bilden för att ni ska förstå i vilken tid Ilon levde" (74), skriver Tammer, till exempel, efter att ha berättat om de snabba politiska svängningarna i Estland i början av andra världskriget, eller, långt senare: "Nu kommer en sorglig bild" (198). Den gäller Ilon Wikland som sjuttioåring vid ett besök på djurkliniken med den döda hunden Sammeli i knät, och den återges endast i ord.

Tammers presenterande passager varvas med långa avsnitt där Ilon Wikland själv berättar i jagform. Hans tilltal som författare och intervjuare är aktivt pådrivande, ofta med ett inkluderande vi som resolut sveper med läsaren. I bästa fall kan det göra att läsaren känner sig inbjuden att sitta med vid intervjuerna för att bläddra i fotoalbumen och bilderböckerna, men det är också möjligt att som läsare störa sig på en viss beskäftighet i tonfallet. Det faller mig in att boken av båda de här skälen skulle kunna passa som högläsning – den ber liksom om en publik som nickar instämmande, eller som förundras och förskräcks av de ofta sorgliga eller dramatiska tilldragelserna. Kanske boken faktiskt är utformad och skriven i lika mån för vuxna som för barn? Åtminstone borde stora delar av den kunna fungera väl som fördjupande läsning för intresserade barn, så snart de hunnit bli något äldre än målgruppen för bilderböckerna.

Tammers val att utgå från bilder för att strukturera boken återspeglas också i rubriksättningen av kapitlen, som samtliga kallas just bilder. De tre första kapitlen ägnas livet i Estland (i Tartu, Tallinn och Haapsalu). Flykten och det nya livet i Stockholm med studier på en praktiskt inriktad konstskola, arbete på bokbinderi, i dekorationsateljé och som formgivare på en filmtidskrift – allt detta före konsthögskolan – ges ytterligare varsitt kapitel. Därefter följer "Mammabilder", om Ilon Wiklands mor, och "Familjebilder", om Ilons eget äktenskap med marinofficeren Stig Wikland och deras familj med så småningom fyra döttrar. De avslutande sex kapitlen

gäller i än högre grad just Ilon Wiklands konstnärsliv, så som bokens titel anger. De berättar om samarbetet med Astrid Lindgren, de egna bilderböckerna, återkomsten till Estland, skapandet av sagolandet och Ilon Wiklands tankar om sitt bildskapande, framförda i samtal med Tammer. Men här finns också "Bilder ur privatlivet" som tar upp den skilsmässa som Ilon Wikland genomgick för en ny, stor kärleks skull, men som i sin tur ledde till ett nytt uppbrott och många år tillsammans med den finska lapphunden Sammeli i det hus som avbildats i bilderboken *Var är Sammeli?* (1995).

Det framgår tydligt att detta inte är en bok med vetenskapliga anspråk. Även om det ibland sägs ur vilka tidigare intervjuer vissa avsnitt har hämtats saknas här både källförteckning och bildförteckning. Det är synd, för exempelvis de avbildade originaldokumenten är intressanta och ger vid handen att såväl Ilon Wiklands mamma som mormor varit handlingskraftiga egna företagare, som innehavare av en vävfirma respektive kock, och Wikland själv beskriver inte bara sin faster (som vi möter i slutet av *Den långa, långa resan* från 1995) utan även sin mamma och moster som konstnärer. Farmodern i Haapsalu, lärarinnan, var senare den som tvingade iväg sitt fjortonåriga barnbarn på flykt till Sverige. Hon står här för den allra största trygghet samtidigt som hon är ytterst konsekvent och utför handlingar som är utan återvändo. Hennes kärleksfulla obönhörlighet gentemot den unga flickan förefaller mig sedan återspeglas i det mesta Ilon Wikland företar sig: att bli svensk, att inte tala estniska, att lyckas försörja sig på sitt tecknande redan i tonåren, att arbeta hemifrån med fyra barn och tack vare arvodena som illustratör kunna anställa en barnflicka, att strikt bryta med dem som sviker och ständigt hålla på sin rätt, att förverkliga sitt sagoland i Haapsalu.

Det har annars ofta skildrats som en nästan mirakulös vändpunkt i småbarnsmamman Ilon Wiklands liv då hon börjar illustrera Astrid Lindgrens berättelser. Av Tammers intervjuer framgår i stället hur erfaren och målmedveten den unga konstnären var redan då, och hur hon alltid funnit möjligheter att arbeta genom att hämta sina modeller ur det vardagsliv som pågått runt henne, samtidigt som hon haft behov av att periodvis koncentrera sig fullt ut vid ritbordet. Samarbetet med Astrid Lindgren utgör en oavvisligt viktig del av Ilon Wiklands produktion, men som framgår av Tammers bok och av utställningen i Ilons sagoland rymmer här också så mycket mer.

Intervjubokens sakligt upplysande bildtexter och valhända försök att beskriva illustrationerna borde egentligen inte behövas, åtminstone inte för svenska läsare, för med dessa bilder är förmodligen alla sedan länge väl bekanta. Om inte bildtexterna störde, skulle

bilderna enklare fortsätta att kommunicera och väcka läsarens känslor och inlevelse. Men att få reda på att Stalin och Putin avbildats som två av jägarna i Ilon Wiklands bilderbok ägnad Prokofjevs musik-saga *Peter och vargen* (2014), det var ändå en spännande detalj!

Utän tvekan är det en stark, ibland egensinnig person som Enno Tammer här intervjuar. Dessvärre händer det aldrig att han ifrågasätter eller utmanar hennes svar, som ibland – förmodligen med ålderns rätt – kan bli en smula intetsägande eller snudd på snåla, eller alltför allmänt hållna för att riktigt intressera. Vad det rör sig om här är ett vänporträtt, och det är starkt knutet till sagolandet i Haapsalu. Ilon Wiklands livsberättelse förblir därmed lämnad åt vad hon själv kan dra sig till minnes. Mot den bakgrunden blir behållningen av Tammer's bok om Ilon Wiklands konstnärsliv framför allt skildringen av hennes konstnärsgärning – allt hon som konstnär åstadkommit under ett långt liv, och hur det sedan fogats in i barnboks-läsarnas enskilda och gemensamma liv. Det är stort så, men samtidigt väcks längtan efter en vetenskaplig och väldokumenterad biografi. Nog vore Ilon Wikland värd det.

Helena Bodin
Professor i litteraturvetenskap
Stockholms universitet